

Cirkus Rieger

Af Johannes V. Jensen

Forfatteren Johannes V. Jensen (1873 – 1950) skrev i 1911 en essay med baggrund i erindringer fra da han som barn så det familiedrevne Cirkus Thyland i sin barndomsby Farsø. I novellen kalder han foretaget Cirkus Rieger.

Cirkus Thyland var ejet af den tyske cirkusmusiker Heinrich Miehe og hans hustru Louise, født Schulz. De havde siden 1875 arrangeret kunstforestillinger og aftenunderholdning. I annonce fra 1878 reklamerede de for deres morskabsteater med akrobatik, gymnaster, linedans, hundedressur, abeteater og pantomime. I 1880 turnerede de med Cirkus Orientale med Hölter og Miehe som direktører. Fra november 1881 til 1888 turnerede Heinrich Miehe og Louise med deres helt eget cirkus under navnet Cirkus Thyland. I 1889 blev navnet ændret til Cirkus Miehe. Cirkus Miehes storhedstid var i perioden fra 1915 og frem til 1945, hvor Dora Miehe Pfänner (1868-1945) ledede forretningen, som i denne periode var blandt de førende danske cirkus. Efter Doras død blev Cirkus Miehe drevet videre af ægtefællen Heinrich Kolzer (1874-1955) sammen med Doras børn, herunder Thyra Miehe (1902-1991) bistået af ægtefællen Alfons Cossmey (1904-1994). Cirkus Miehe turnerede indtil 1958.

Disse annoncer for Cirkus Thyland blev bragt i Thisted Amtsavis 3. og 15. november 1881. Som annoncen til venstre viser optrådte man undertiden indendørs i festlokaler i kroer m.v.

Cirkus Rieger.

Den eksisterer endnu og skal være bleven en stor elegant cirkus som giver forestillinger rundt om i provinsen ikke alene i Danmark men også i udlandet, med mange heste og alt hvad der hører til. Men for en tredive år siden kørte Rieger endnu om på landevejene i Jylland med den grønne vogn og rejste sit beskedne telt i bondebyerne og på markeder uden andet personale end samtlige familiens medlemmer, der gav artist-numre til bedste, lige fra gamle Rieger selv, hvis specialitet var styltedans, og ned til det yngste spædbarn, som gjorde ufrivillig lykke i luftgymnastikken. Der var to voksne børn,

en søn og en datter, samt flere halvvoksne og mindreårige af begge køn, der alle arbejdede; mutter Rieger sad ved billehullet.

Set med nutidens øjne og fra et kolossalt kulturcentrum som København har en sådan lille menage vel ikke meget mærkeligt ved sig, men ude på landet på et afsidesliggende øde sted hvor folk sad fast og altid havde siddet fast, var den grønne vogn med de små vinduer, som havde pyntelige gardiner indenfor, og den lille knækkede skorsten i ruffet, hvor de vilde landeveje, der var det eventyret selv, som kom kørende ind i byen; og teltet, hvori de overmenneskelige ting gik for sig, det rummede poesien selv, den skønne drømmeverden man aldrig skal nå.

Det slår mig at netop de tredive år der er forløbet siden Cirkus Rieger kørte ind i min barndoms by, har bragt det sidste af eventyrets og poesiens ånd til at forsvinde af verden. Det er jernbanerne, trafikken, der har gjort det, verden er kommen til os, og vi har rejst og er kommen til den. Om det er godt eller ondt, skal ikke drøftes her. Her beskæftiger vi os kun med det gamle, landevejenes og to diametralt forskellige verdners poesi. Med en ærbødig bøn om tilladelse nævner jeg Goethe i denne sammenhæng - var Mignon¹ andet end sådan en lille gøglerpige, betyder denne klassiske figur så fuld af ynde andet end en borgerlig, rodfæstet kulturs længsel efter de vandrende folks frihed og gratie? Mignon optræder nu i »Scala«, og variete anmelderen er bleven åndslivets behersker.

Det var om efteråret når bonden har tid at Cirkus Rieger kom til landsbyen med sit telt. Der gik et sagn om at han den øvrige del af året sad fredeligt og dreven gård oppe i Vendsyssel, en tanke, der var vanskelig at forlige med hans øvrige håndtering og som omgav ham med en nimbus mere. Ellers var hans vistnok oprindelig böhmer,

En skønne dag når man kom fra skole stod det lille grønne hus på hjul og røg kækt af sin skorsten på det høje sted i byen, som man kaldte Præstens Bakke; Rieger og den voksne søn samt en karl, alle med tampen af en livrem stikkende bagud og med bløde huer, der sad dem ned i øjnene, gik og bankede pæle ned og syslede med det store sejldug til teltet, der allerede var slængt ud på jorden. Hestene havde de sat ind i den nærliggende kro, der var ikke flere end de samme to der trak vognen. En huslig puslen hørtes inde bag gardinerne i den beboede vogn, lyd af småbørn og mad der brasede på en pande, hele familien var derinde, og det var en gåde som aldrig fandt sin opklaring hvordan den feeverden, som siden fyldte teltet med sine blændende præstationer, kunne få plads i det snævre rum.

Samme dag cirkulerede nemlig plakaten med en række glimrende navne og udenlandske titler, Miss Estella, duedronning og ekvilibrist på slap line, den store attraktion med »obs« og en afhugge t energisk pegende hånd udenfor i marginen, flre akrobater og jonglører med herlige navne, en atlet, styltekongen mr. Hopps, to udenlandske klovner, et vidunderbarn, et slangemenneske, den lille luftspringer, foruden øvrige første rangs numre og præstationer! Og virkelig, det var ingen falsk reklame, hele familien blæste på et eller andet messinginstrument, i en tilsyneladende unaturlig orden, for den mindste af

¹ Mignon (på tysk: Wilhelm Meisters Lehrjahre) er en roman af J.W. Goethe. Mignon er en gøglerpige, der forelsker sig i bogens hovedperson, Wilhelm Meister

musikanterne, en ti års dreng tuttede i et mægtigt bashorn, hvorimod fader Rieger selv trakteredede en ganske lille smældende kornet. Det skulle nu vel så være.

Kort efter solnedgang lød fyrige signaler oppe fra Præstens Bakke, Rieger der salutede alle fire verdenshjørner; flere horn faldt ind, det blev til en fanfare, der galede og lokkede milevidt ud i den stille aften. Og folk strømmede til. Teltet var oplyst, stod og dæmrede med en indvendig glød deroppe på bakken, og sammen med hornmusikkens toner, trianglen og stortrommen ikke at forglemme, gav det indtrykket af en eller anden vældig fabelblomst, som var sprunget ud her lige midt i den grå bondeby.

Allerede fra tidligt på eftermiddagen var teltet belejret, navnlig af en i ærbødig flok opstillet, grådigøjet ungdom, som hviskede og nu og da nærrede fantasien ved synet af en arm i kødfarvet trikot der kom til syne i splitten af tæppet foran indgangen. Lykkelig den der havde sikret sig adgang og drejede femogtyveøren i de uværdige fingre, bestrålet af nafta-blusset, higende og håbefuld i de unge træk som den der kun skal vente for at komme ind! Om de andre der ingen håb havde, vil jeg ikke tale, de fandt det i sin orden, for de havde nu ikke den lykke. Ak de arme små, jeg ser dem for mig og ved ikke hvad jeg nu kunne give for om de var sluppen ind. Nå ja, jeg har også delt med dem at stå udenfor, man kunne jo ikke få billet hver aften, og det var slet ikke så galt, man stod derude i mørke og slud og hørte musik og sælsomme stamp i jordsmonnet indenfor, klang af jernringe oppe under teltkuplen, hvor en akrobat sagtens krængede sig selv; lærredet bugnede nu og da under klovns kampe og tummel derinde, og når der blev en lang lydløs pause med svære klapsalver bagefter, så vidste man svulmende beklemt om hjertet, at det var due dronningen, som optrådte, Miss Estella, Miss Estella!

Et af numrene, der var af betagende effekt, fik de udenforstående gratis med, det eneste egentlige cirkusnummer, der bestod i at et vognhjul blev trukket ind af en hest med to klovner siddende lige over for hinanden på fælgen holdende sig fast nede ved navet. Mens hjulet nu slæbte rundt, hvirvlede snart den ene øverst snart den anden, numret begyndte udenfor for at komme ind i fuld fart, det fik man altså at se, og det var kolossalt. De to klovner var gamle Rieger og den ældste søn. Senere i aftenens løb forvandlede de sig til de øvrige fine optrædende kendt fra programmet, og da de virkelig kunne det der blev lovet, var det jo så meget mere beundringsværdigt.

Det er vanskeligt nu at give nogen forestilling om hvilket indtryk det gjorde på primitive sind blot at se et trikotklædt farvestrålende og pailletbesat menneskebarn, når man var vant til vadmelsklædte tunge bønder. Det var som en ild i blodet.

Og næppe var cirkus borte, før en trapez blev konstrueret i tørvehuset, gennem hvis åbentstående dør man da kunne få lejlighed til at se hårtoppen af en dreng, der hængte i sine strømpefødder, som han havde set Mr. Leonard, alias unge Rieger gøre. Legemsfærdigheder var den gang beundret som selve det umulige på landet og nærmest anset for en fordægtig kunst af ordentlige folk. Nu for ikke længe siden da jeg sidst var hjemme på egnen, så jeg på lang afstand nogle stikkende kulører i landskabet, som viste sig at være de unge bønderkarle, der spillede fodbold - med bare knæ og kulørte bluser på! Det er der sket i den lille menneskealder siden Cirkus Rieger besøgte landsbyerne; jeg skulle tro den har haft sin andel i forvandlingen.

Men det dybeste, mest uudslettelige indtryk efterlod den ældste frøken Rieger sig, Miss Estella. Jeg tænker hun har voksne børn der optræder i manegen nu, men den gang var hun ung og en åbenbaring af pigelig dejlighed i trikot på ståltrådsline og omsværmeth af hvide duer. Hun var meget smuk, og også til daglig når man så hende uden for forestillingerne, og mange er de drengehjerter hvori hun nedlagde en ganske håbløs, næsegrus dyrkelse, som dog måske siden er kommet til sin ret i livet: for skønhed selv om den synes uopnåelig er ikke spildt på modtagelige sind. Jeg ved flere fra andre egne af landet der husker Miss Estella som en af deres første impulser, der gik i retning af skønhed og gratie, talent!

Jeg ved ikke hvem jeg tilbad mest, hende eller den yngre halv voksne søster, der med en tøsset figur producerede sig som slangedame og hvem jeg mindes med en ubeskrivelig blandet følelse at have set græde i smug, mens hun blåfrossen og med en klam hårtjavs ned ad nakken gjorde sine stakkels kunster.

På dette billede, som er fra ca. 1890, ses til venstre direktørparrets ældste datter Dora (1868-1945), der efter Johannes V. Jensens beskrivelse optrådte som duekronningen Miss Estella. Johannes V. Jensen skrev også om Dora Miehe i teksten "Hos Duekronningen" fra 1940 efter at han havde gennet hende ved en forestilling i Cirkusbygningen. Der hedder det at Dora Miehe havde optrådt "som sekstenårig ung Fe i et Nummer paa slap Line, 'Duekronningen', med en stor kinesisk Parasol som Balancestang over hovedet". På billedet til højre for Dora Miehe hende plejesøsteren Vilhelmine (1871-1948), som utvivlsomt har været den slangedame Miss Ermine, som Johannes V. Jensen skriver om. Ukendt person yderst til højre. Foto gengivet fra Anders Enevig: Cirkus i Danmark

Hovedrystende bifald fulgte det kønne barn, og folk betroede alvorligt hinanden, at den slags børn fik alle led brækket i sig allerede som spæde i vuggen for at blive så forfærdeligt dygtige. Så var det endda kun egnens raskeste folk der gik i cirkus. Hvad resten, som holdt sig fra en så slem forargelse, tænkte, fik vi at vide siden, da vi lavede os stylter efter Hr. Hopps' mønster, rigtige stylter til at binde fast ved knæet, hvormed vi spankede om; det blev ikke holdt skjult for os, at det var at friste Gud, som ikke havde givet os vore lemmer for at vi skulle forlænge dem på en så opsigtsvækkende og livsfarlig måde! Der var dem der virkelig led ved et så udfordrende misbrug. Hvad hørte man ikke også da de første cykler kom til egnen, anskaffet af tåbelige folk, som skulle efterabe narre! Men det er en anden tankeforbindelse.

Miehe-børn med stylter bundet til knæet. Ca. 1890. Gengivet fra Anders Enevig: Cirkus i Danmark

Hvor øde blev Præstens Bakke, hvor faldt efteråret på med sorte aftener, når cirkus var rejst sin vej og det glødende telt ikke stod der mere med sin musik- og bjældeklang og de bøjelige smukke menneskebørn derinde! Der blev en sort nedtrampet ring på marken efter teltet, hvor de mere nøgternt anlagte drenge snusede omkring i dagevis efter tabte penge, hvis rygter fortalte at nogen havde fundet en tiøre; mens andre dybt ramte sværmere stod

der fortabte og søgte at fatte, at denne tomme plet rå muld var det samme sted som havde set Miss Estellas dejlighed og åbenbaringen af en anden rigere verden. For dem måtte det stå som om Cirkus Rieger kun var en fjern udskudt forpost for en verden, hvor alle kunne bukke begge ender sammen på sig selv, hvor man kun gik i trikot, naturligvis var smuk og tilbragte sine levedage i trapez og på slapline. Når denne drømmeverden, hvori der dog dæmrede en virkelighed, sammenlignedes med den tomme ring på Præstens Bakke, hvor cirkus havde stået, følte man virkelig i bogstaveligste forstand, at man var kommen på bar bakke.

Sorgløs og uden afsked drog cirkus af sted en formiddag efter den sidste galaforestilling, hele det glimrende herskab forvandlede sig til tre voksne mænd, som med bløde huer ned om ørene og en fladtygget cigar i mundkrogen arbejdede som asner med den svære teltmast, mens feerne og hele den øvrige eventyrverden svandt ind til at kunne rummes inden for gardinerne i den mystiske grønne vogn. Mutter Rieger brasede rolig op til middag, mens mandfolkene trængte på udenfor med at få stuvet materiellet under akslerne og blive færdige. Så da alt endelig var rede, krøb Rieger selv som den sidste op i vognen og lagde tømme tilrette ud af det forreste vindue, skorstenen røg hyggeligt, og ud kørte de ad den åbne landevej.

Men først var noget passeret som gjorde det sidste uudslettelige indtryk på min drengesjæl og som ikke skal forties, skønt det river et billede i stykker. Gamle Rieger opførte sig som den grå hverdag da de skulle af sted, han kommanderede og var kortfattet, og da den lille slange dame, som så så sød ud i almindelig kort tøsekjole, ikke hastig nok lystrede en ordre, fik hun som et andet dødeligt menneske, som en af os andre en på siden af hovedet. Av!

Det var det sidste jeg så dag den grønne vogn rullede bort, Rieget med ubarberede maskuline træk i vinduet, livets værste prosa at se til, mens han hyppede på hestene, og Miss Ermine, mit hjertes slangedame, tudbrølende i vognens indre! Og det var hende, der havde gjort de små hjælpeløse fagter med armene til publikum, før og efter sine numre, som bredte hun sig ud for os alle sammen og bad os til vidne på sin leddeløshed, det var hende der med en forunderlig åndsnærværelse havde konverseret »Mr. Clown« på et sødt, fremmedklingende sprog, havde spillet triangel som en Guds engel i en slubrende trikot og gjort sin entre når hun skulle slange for publikum med træetøfler uden på de små badutspringersko - hende var det hvis øre en rå fader halede langt og som viste sig bag vognens gardiner med tårerne haglende ned over et rigtigt surt barneansigt ... det kendte man for godt, det var ondt! Det kom i håbløshed betænkelig nær til ens egne forhadte træsko og skolebukser. Miss Ermine gik vel endogså i skole, stavede og fik dada over fingrene med en strikkepind! Stemningen ved afskeden faldt på en meget sørgelig måde sammen med det solløse vejr og landskabets øde og triste linjer, man fik i skilsmisens stund en knusende fornemmelse af at man altså slet ikke kunne rejse fra noget!

Af Miss Estella, duedronningen, så jeg også et sidste glimt, hun stod inde i det rullende hjem med et stort stykke råt flæsk på den flade hånd i færd med at hjælpe sin moder med madlavningen.

Da gik cirkus i stykker for mig. Og det er først nu jeg har fået den helet igen.

Direktørparret i Cirkus Rieger alias Louise og Heinrich Miehe. Gengivet efter Anders Enevig: Cirkus i Danmark

Cirkus Miehe. Ukendte år. Ole Emil Riisagers samling, nu på Cirkusmuseet i Hvidovre